

er är vi komna

städerna. De svenska hantverkskråna växte sig starka först under 1600- och 1700-talen, när de i urbana samhällen som England redan var på väg att försvinna.

Bortom den obetydliga hel- eller halvtyska stadssfären sträckte sig ett bondeland som var mindre påverkat av internationellt inflytande än något annat i västra Europa. Med gillande citerar Roberts vår store ekonomhistoriker Eli Heckscher, som menade att den ekonomiska utvecklingsnivån i 1500-talets Sverige motsvarade den i Frankrike kring år 1000. Byteshandeln dominerade, eftersom bondeekonomin var så mycket större än stadsekonomin. Skatter samlades in och ämbetsmännalöner betalades ut i varor som smör och spannmål.

Övergång till kontanter

Gustav Adolf och Axel Oxenstierna försökte sig på en övergång till kontanter för att finansiera stormakts-äventyrets glansdagar. Men med Karl XI:s indelningsverk, där arméns soldater avlönades med egna torp och åkerlappar, återkom naturaekonomin i stor stil. Inte för rån det systemet avskaffades år 1901 försvann de sista resterna av Sveriges varubaserade skattesystem. I England inträffade det ungefär 600 år tidigare.

Bondeekonomin och landsbygden var basen för både mentala, ekonomiska och politiska strukturer. Roberts tyckte sig se ett påfallande lantligt drag också hos svenska monarker och högadelsmän. Gustav Vasas brev till fogdar och ämbetsmän liknar en vanlig lantjunkares förhållningsorder till gårdens förvaltare, och ännu ett par sekler senare suckar till och med den elegant världsvane Carl Gustaf Tessin av längtan efter det stilla lantlivets fröjder hemma på Åkerö.

Lantligheten består än idag, menade Roberts. Även om svenskarna till sist förvandlades från bönder till industriarbetare, har mycket få av oss blivit stadsbor i egentlig mening. Det finns egentligen bara två eller tre större städer och de flesta av deras inånare är nyligen inflyttade från landsbygden. På orter som Västerås, Sundsvall eller Borås känner man verkligen att sjöar, skogar och skärgård finns precis runt knuten, skriver Roberts, uppenbart tagen av all denna exotism, och de flesta tätorter är "förvuxna byar".

Inga avgörande förändringar

Roberts essä är skriven på 50-talet, men några avgörande förändringar av befolkningsstrukturen har inte inträffat sedan dess, och hans europeiska perspektiv kan vara nyttigt att hålla i minnet inför de årliga larmrapporterna om hur storstädernas besinningslösa tillväxt (på någon procent) slutgiltigt håller på att ta död på den svenska landsbygden.

Bonden har alltså varit den dominerande figuren i Sveriges historia. Borgares och prästers relativa svaghet bidrog till det, men viktigast är förstås att den svenska adeln aldrig lyckades få den ekonomisk och socialt dominerande position som dess europeiska ståndsbroder hade. Som de flesta andra historiker var Roberts skeptisk mot de mest idealiserade bilderna av den tidiga medeltidens Sverige som ett samhälle bestående av fria, jämlika och självständiga bönder. Fast jämfört med Europa i övrigt fångar idealbilderna väsentliga skillnader.

Michael Roberts hävdade som sagt att ett av de svenska historiska särdragen var att romarriket aldrig nådde hit. Det resonemanget går han inte vidare i, men andra historiker menar att romarnas slavbaserade jordbruk var en av de viktigaste grundingredienserna i det feudala system som under tidig medeltid växte fram i Västeuropa,

med ofria bönder under en maktpyramid av små och stora adelsmän. Avsaknaden av den romerska ingrediensen var säkerligen en viktig orsak till att Sverige aldrig fick något feodalsystem av kontinental typ.

Vid medeltidens slut var det istället så att fria bönder fortfarande ägde den största delen av landets jordbruksmark - medan den svenska adeln var fattigare än i andra länder och i sin helhet inte bestod av mer än 400-500 vuxna män. Det var ingen historisk slump att just Sve-

När andra länder skakas i grundvalarna av adelsuppror och bonderesningar, går allt sin vanliga tröga gång i Sverige, trots krigens enorma påfrestningar.

rige hade en riksdag bestående av fyra stånd, istället för tre. En riksdag utan bönder skulle ha lämnat större delen av rikets makt och styrka orepresenterad.

Däruv också det som Michael Roberts kallar den demagogiska traditionen bland svenska monarker, vanan att tala direkt till bönder på bönders vis. Gustav Vasa, Erik XIV, Karl IX, Gustav Adolf, drottning Kristina - alla hade de denna förmåga att vända sig direkt till böndernas sändebud på ting och riksdagar och få dem med sig om krig hotade eller adelsklassen tillfälligt

försökte mopsa sig. För en svensk monark var det en nödvändig färdighet, som till och med Gustav III visade självklara prov på när han talade direkt till de meniga soldaterna under statskuppen 1772, konstaterar Roberts.

Bondsöner på de högsta posterna

Stormaktstiden innebar inte att några nya grupper på allvar kunde hota bondeklassens starka ställning. Tvärtom bemannades den växande statsbyråkratin och den indelta armén till stor del av bondsöner, på de högsta posterna kanske av nyadlade bondsönersöner.

Som Roberts också konstaterar skiljer sig stormaktstidens Sverige dessutom från resten av Europa genom att det är så lugnt här. När andra länder skakas i grundvalarna av adelsuppror och bonderesningar, går allt sin vanliga tröga gång i Sverige, trots krigens enorma påfrestningar. Förklaringen till lugnet ser Roberts i den anda av kompromissökande och konservatism som han ansåg vara genomgående i Sveriges utveckling.

Men det var givetvis också betydelsefullt att statsförvaltningen och armén så att säga var ett gemensamt projekt för kungar, adelsmän och bönder, åtminstone i långt högre grad än i andra europeiska länder. Även om man var oeniga om hur dessa institutioner skulle styras, hade de mest betydande grupperna i samhället ett samfällt intresse av att de fungerade så effektivt som möjligt.

Böndernas osedvanligt starka politiska och sociala ställning bestod också i väsentliga delar under 1700- och 1800-talen. En växande medelklass krävde visserligen ökat inflytande, men effekten av representationsreformen 1865, när tvåkammarssystemet ersatte den gamla ständsriksdagen, blev framför allt en ökning av de självvägande böndernas politiska inflytande. Det mönstret skulle inte brytas förrän med 1900-talets rösträttsreformer.

När så Michael Roberts övergick från Sveriges inre förhållanden till den roll vi spelat i Europas historia i stort, var det inte det kortvariga stormaktsäventyret han såg som betydelsefullt. Istället var det ett annat udda drag, nämligen balanserandet mellan väst och öst. För-

Veteranen

Rotfattig var han annars på sina gamla dar från forna tappra strider han hade ärr blott kvar; sen utan hem han irrat i många år förut, på Röjkö torp han hamnat i Alavo till slut.

- Johan Ludvig Runeberg, Fänrik Ståls Sägner

Trasnitt av John Engberg efter teckning av August Malmström

hållandet till Ryssland har varit helt fundamentalt för svensk utrikespolitik under århundraden, samtidigt som vi försökt göra både politiska och ekonomiska vinster genom att fungera som förbindelselänk mellan Europas två halvöar.

Den internationellt mest inflytelserike skildraren av Sveriges historia ger alltså en bild av vårt land som kanske känns lite obekvämt. Roberts ser en nordlig avkrok, som utvecklats så långsamt att historiska skeenden av grundläggande betydelse för det övriga Europa har passerat obemärkta förbi, ett land som varken hör hemma i öst eller i väst, ett samhälle som till mycket stor del har formats av en stark bondeklass, och som på gott och ont fortfarande utmärks av sin lantlighet.

Den bilden kan kanske förklara en hel del av vårt komplicerade förhållande till den större europeiska gemenskapen. Om vi känner oss som kusinerna från landet beror det på att vi är just det.

KLAS ÖSTMAN

Böcker av Michael Roberts

The Early Vasas: A History of Sweden 1523-1611
2 vol., Cambridge University Press, 1968

Gustav Adolphus: A History of Sweden 1611-1632
2 vol., Longmans, Green & Co, 1953 och 1958

The Swedish Imperial Experience 1560-1718
The Wiles Series, 1977

The Age of Liberty: Sweden 1719-1772
Cambridge University Press, 1986
(Öv: *Frihetstiden: Sverige 1719-1772*, Tiden, 1995)